

Autor

Xavier Rull

Universitat Rovira i Virgili

A la primera part d'aquest article (LLENGUA i ús, 18) parlàvem de la natura del manlleu i dels motius pels quals una llengua com el català en tenia. Igualment, també fèiem una descripció dels diversos tipus que es poden trobar en el cas català (anglicismes tècnics, anglicismes esnòbics, pseudoanglicismes, castellanismes de la llengua general, etc.). En aquesta segona part donem compte de les actuacions que es poden dur a terme des de la planificació lingüística: criteris d'admissió i d'adaptació de manlleus, directrius per activar mesures de detecció de manlleus, consideracions sobre la formació de propostes alternatives i qüestions sobre la difusió d'aquestes propostes.

El transvasament de recursos lèxics és un fenomen absolutament normal en totes les llengües. I cal fer un esforç per a abordar la qüestió amb serenitat, bandejant les actituds essencialistes. Que una paraula provinga del castellà, del francès, de l'anglès o de la llengua que siga, no significa, d'entrada, que haja de ser sistemàticament rebutjable. Com en quasi tot, també en açò els matisos són imprescindibles. No és el mateix un castellanisme recent, com gafes, que un castellanisme arrelat des de fa més de quatre segles, com caldo; no és igual un castellanisme fàcilment reemplaçable, com adios, que un castellanisme de substitució complexa, com apretar; no és el mateix que un castellanisme tinga alternatives vives, com madera, que un altre que haja de reemplaçar-se amb alternatives arcaïques, com bussó. (LACREU 1999)

Actuacions del codificador

Si la planificació lingüística preveu una actuació en matèria de préstecs (és a dir: controlar-ne o restringir-ne l'entrada, establir criteris d'acceptació, establir criteris d'adaptació, definir els canals de difusió de les propostes alternatives, etc.), ha de tenir en compte tres paràmetres:

- a) La dimensió social del problema.
- b) Les qüestions estrictament lingüístiques.
- c) La resposta i les reaccions dels parlants (és a dir, la dimensió humana).

Perspectiva social

Un manlleu no necessàriament ha de ser una interferència lingüística. Una *interferència* té lloc quan l'entrada de l'element lingüístic implica la pèrdua d'un ús o d'un element lingüístic genuí (p. e., *adiós* que substitueix *adéu*); en qualsevol cas, normalment es materialitza amb un manlleu. Ara bé, no sempre un préstec és degut a la interferència lingüística: pot ser que penetri perquè és la designació d'un concepte vingut de fora i inexistent fins aleshores en la cultura receptora. Un exemple clar és *gratcel*, ja que designa un tipus d'edifici desconegut al nostre país fins que no va ser importat d'una altra cultura.

Els manlleus d'aquesta mena més signifi-

catius són els *xenismes*, que són conceptes de cultures allunyades de la nostra (i, per tant, d'una manera d'entendre i veure el món pròpia), i que rarament poden ser traduïts si no és amb una locució: *scholar* (erudit, acadèmic [Anglaterra]), *geisha* (serventa [Japó]), *kibbutz* (granja col·lectiva [Israel]), *xèrif* (policia local [EUA]), *kàiser* (cap d'estat d'abans de les guerres mundials [Alemanya]), etc. En tots els casos en català disposem de conceptes propis que s'hi assemblen, però no es tradueixen per la necessitat de donar, a la matriu semàntica del mot, un ítem informatiu més: la ubicació geogràfica i la referència cultural.¹

És clar que, a vegades, la frontera entre manlleu degut a la interferència i el que no ho és resulta difusa, perquè no és fàcil saber fins a quin punt un préstec substitueix un mot. La paraula *stress* va entrar en català al mateix moment que es donava a conèixer el fenomen social, però antigament hom parlava del *mal de mestres*, ja que no és estrany que aquest estat es trobi entre els professionals d'aquest ram.

S'han de tractar de manera diferent els manlleus deguts a interferència dels que no ho són. Lacreu (1999) revela que la reacció del català envers els manlleus és diferent en funció de la llengua d'origen: «Potser ens resultaria més fàcil abordar el problema dels castellanismes si fórem capaços d'enfrontar-nos-hi amb una perspectiva de normalitat lingüística, considerant-los dins del marc general dels estrangerismes, i no com un problema específic que requereix un tractament singular. Perquè, certament, no té sentit considerar acceptable qualsevol anglicisme de l'any passat, i absolutament inacceptable qualsevol castellanisme de fa quatre segles. Això és difícilment justificable des d'una perspectiva estrictament lingüística. [...] Si admetem amb una certa normalitat l'ús de gal·licismes com *boutique*, *suflé* i *ragoût*, o d'anglicismes com *souvenir*, *estic* i *locaut*, per què hem de considerar un fet tan greu l'ús de castellanismes com *enterar*, *barco* o *permanèixer*? Les raons, en efecte, no són de caràcter lingüístic.»

Actuacions en matèria social

La primera feina a fer per depurar el català

(i emprem un terme encunyat per Fabra) és reajustar la realitat (corregir abusos de pres-tigi d'altres llengües, reencaminar el bilin-güisme o la diglòssia, fer veure la poca mo-tivació dels estrangerismes esnòbics, etc.). Ara bé, els condicionants socials no són tan fàcils de canviar, i normalment el que ens trobem és els manlleus instal·lats a la llen-gua, arribats d'avui per demà. En paraules del TERMCAT (1990: 3), «la mateixa rapi-des —gairebé immediata— amb què s'in-corporen a l'activitat professional tota clas-se d'innovacions científiques, tècniques i, en un sentit general, culturals fa que la na-tural capacitat de reacció davant l'entrada de termes d'estructura forana es vegi molt afeblida». Això vol dir que l'actuació d'un terminòleg o un assessor ha de tindre en compte els condicionants socials.

Un pic es decideix actuar cal tindre en consideració els dos possibles contextos en què s'usa un manlleu: si es tracta d'un llen-guatge d'especialitat o de la llengua gene-ral, ja que els condicionants, l'entorn i les mesures a prendre són diferents. En el cas del llenguatge d'especialitat la tasca és més senzilla: primer, pel grau de convenció; i segon, per la infraestructura que, en el cas de la terminologia catalana, hi ha. (Vegeu la primera part d'aquest article, en el nú-mero 18, pàg. 22.)

També hem de modelar l'actuació en fun-ció de l'idioma que estiguem tractant. No totes les llengües han respost igual davant de l'allau d'anglicismes que vivim. P. e., en italià hi ha anglicismes que a nosaltres ens semblarien excessius, com ara *computer*. En català, com que tenim una llarga tradició d'intent de rebuig de castellanismes, s'ha pogut activar amb més decisió la maquinà-ria per controlar l'entrada d'anglicismes.²

Cal preveure'n, alhora, l'autèntica neces-sitat social, factor que pot incidir en la seva admissió (p. e., *sidecar*), encara que a veg-a des s'han admès estrangerismes sense cap necessitat lògica. En concret, pensem en *pàrquing* i *càmping*, formes admeses de fa temps malgrat que hi ha —i ben vives— altres peces lèxiques que volen dir exacta-ment el mateix: *aparcament* i *campament* (o *acampada*). Només es justifica l'admissió de les formes acabades en *-ing* per una especia-lització semàntica: el *pàrquing* seria un ti-pus d'aparcament, en un edifici i/o vigilat, i en el qual s'ha de pagar, i el *càmping* seria una modalitat d'acampada, amb unes pres-tacions i una empresa de serveis al darrere. Si no és per aquest matís, no hi ha cap motiu per mantindre aquestes dos paraules, com

s'ha considerat amb *dàncing* 'sala de ball' (TERMCAT 1990).

Hi ha altres qüestions de percepció social que s'han de tindre en compte. En el cas de manlleus deguts a contacte de llengües, p. e., el fet que en uns dialectes hi hagi uns préstecs i que en altres dialectes no hi si-guin. És el que passa, en el cas català, amb formes lèxiques del català central com *suelto* o *buscar*, degudes a l'espanyol, que en al-tres zones desconeixen (en aquest cas con-cret, *solt* al País Valencià i *cercar* a les Illes Balears). La difusió d'algunes d'aquestes formes (que són populars en el català cen-tral) per mitjans de comunicació de gran abast genera rebuig en els dialectes on des-coneixen el castellanisme.

Perspectiva lingüística

Des del punt de vista lingüístic hi ha altres qüestions per resoldre, com ara quins crite-ris duen a considerar un manlleu lèxic prou inserit per admetre'l. Per això cal establir criteris per al tractament de manlleus, i han de ser prou diversos per respondre a la com-plexitat de la llengua. Per a l'àmbit termi-nològic, el TERMCAT (1990) proposa unes guies generals que es resumeixen en tres punts:

- a) És convenient de buscar un equilibri en-tre l'admissió indiscriminada i el refús sis-temàtic.
- b) L'objectiu prioritari ha de ser l'obtenció d'una coherència interna en l'admissió o refús de manlleus.
- c) En l'adaptació de manlleus cal respectar al màxim l'estructura fònica i morfològica de la llengua catalana.

Alhora, els criteris que s'estableixin han de consonar amb les necessitats específiques de cada llenguatge d'especialitat: «Si el man-lleu constitueix un mitjà legítim en els tre-balls terminològics, sembla desitjable que la penetració de termes forans (que sovint s'efectua en massa) sigui sotmesa a un cert control, i que l'admissió no depengui ex-clusivament de l'acceptació que hagi tin-gut en les llengües veïnes, sinó de la consi-deració de les necessitats reals.» (TERMCAT 1990: 3).

Més enllà d'aquest posicionament gene-ral, s'han d'establir estratègies específiques per a cada tipus d'estrangerisme. Això ha portat alguns autors a establir gradacions d'acceptació de manlleus, en funció tant del seu paper social dins de l'àmbit en què s'usa com de la seva morfologia. Servitje (1996: 30-31) marca tres tipus d'anglicismes:³

a) Els que estan molt introduïts a la llengua general des de fa temps, molts dels quals ja adaptats i acceptats normativament: *bar*, *bàsquet*, *futbol*, *escàner*, *xip*, *xoc*, *esport*, *màster*, *làser*, *líder*, etc.

b) Els que són molt difícils de traduir però amb una força implantació (perquè el concepte ha arrelat): *western*, *thriller*, *establishment*.

c) Els que són fàcilment traduïbles —i, per tant, substituïbles—, i que s'han de rebutjar: *snowboard* (*surf de neu*), *hobby* (*afició*), *mailing* (*tramesa*), *abstract* (*resum*), *container* (*contenidor*), etc.

L'Institut d'Estudis Catalans, per a l'elaboració del seu diccionari («L'elaboració...» 1996: 37-38), ha establert uns criteris propis. En concret, es considera que tot manlleu acceptat per la normativa s'ha d'escriure adaptat (*bistec*, *brioix*, *xampú*), però, en canvi, s'han de mantindre amb la grafia internacional:

a) Els mots formats a partir d'un nom propi, com *joule*, *maxwell* o *watt*. (L'argument, en aquest cas, és la recognoscibilitat en l'àmbit internacional, especialment recomanable en el nom d'unitats de mesura de la física.)

b) Aquells mots que es designin de manera igual en totes les llengües, com *croissant*, *jazz*, *rock* o *whisky*.

Els criteris amb què es treballa sobre els manlleus són arbitraris, però això no treu que no es basin, en part, en la dinàmica real de la llengua (grau de penetració i d'ús). Així, si el préstec deriva o genera altres paraules es pot considerar admissible perquè, segons Veny (1991: 38), la proliferació de derivats és indicatiu d'arrelament. D'aquesta manera, tenim: *esprint* > *esprintar*, *mítig* > (*la gent*) *mitinguera*, *a priori* > *apriorístic* (CABRÉ 1992: 170; 1994, II: 98). De tota manera, això no s'aplica sempre, ni de bon tros: *espònsor* no s'ha admès malgrat que ha generat *esponsoritzar*. Els mateixos criteris del diccionari de l'Institut són, doncs, contradictoris: s'entra *croissanteria*, derivat de *croissant*, i això no és prou per escriure *crusant*.⁴

També s'ha de tindre en compte aspectes com ara l'adaptabilitat a l'estructura morfofonològica de la llengua receptora. En el cas català ha prevalgut el criteri pel qual un estrangerisme s'accepta si és fàcilment adaptable: *chip* > *xip*, *cassette* > *casset*, *diskette* > *disquet* (CABRÉ 1992: 436-438; ABRIL ESPAÑOL 1997: 92). En aquest sentit, el català ho té

més bé que l'espanyol perquè, en qüestions de sil·labificació, s'assembla a l'anglès (sobretot pel que fa a les consonants oclusives en posició final). Per això no és difícil adaptar *esquetx*, *carnet*, *disc*, *palet*, *disquet*, *flaix* o *esquaix*. En canvi, en espanyol o bé no pronuncien l'oclusiva (*carné*, *palé*, *entrecó*) o alteren el so inconnegut (*flas*), o bé eliminen la terminació (*disco*) o la reforcen (*disquete*). Altres circumstàncies, com ara l'origen antroponímic o toponímic del terme, en condicionen l'adaptació gràfica (per tant, es mantenen grafies alienes al català: *watt*, *lopezita*, *wolframita*, *röntgenteràpia*).

Uns altres condicionants que s'afegeixen complementàriament als anteriors són la manca d'alternatives vàlides. Una forma com *vodka* no pot ser traduïda com a *aigüeta* (que és el que vol dir en rus), per motius com ara la xenicitat del terme, l'opacitat o l'especialització semàntica. Precisament la xenicitat d'un concepte és un fre a la seva traducció: podem considerar que el *xador* és, de fet, un mocador no gaire diferent del que empraven les nostres àvies però, per matisos semàntics (la referència cultural del concepte), en cap moment no n'hem dit simplement *mocador*. En canvi, *typing* o *cloning* (en genètica) i *zoning*, *timing* o *planning* (en tècniques de mercat) poden traduir-se fàcilment en *tipificació*, *clonatge* (o *clonació*), *zon(ificació)* (o *zonalització*), *temporalització* (o *periodificació*) i *planificació*, respectivament, ja que comparteixen arrel i només es canvia el sufix. L'estructura travada d'un terme sintagmàtic també hi fa: qualsevol catalanoparlant pot traduir *una chica fuerte* per *una noia forta*, però, en canvi, una *caja fuerte* ha passat al català del carrer com a *caixa fort* (i no pas *caixa forta*).

La forma de l'alternativa

Si al final es decideix fer una proposta nova per substituir el manlleu, s'ha de tindre en compte que l'èxit de la implantació de l'alternativa també depèn de l'atractivitat del terme. És evident que l'economia expressiva té un paper molt important en l'èxit d'una forma lingüística (compareu *western* amb *pel·lícula de l'oest*; VENY 1991: 35). Aquest fet té unes repercussions socials importants: p. e., la proposta de traducció de *goal-average*, que és *mitjana de gols*, no satisfà cap periodista; un altre cas de rebuig clar és *maquinari* i *programari*, formes que semblen formalment viables però que, sigui pel motiu que sigui, de moment els costa arrelar.

En aquest sentit, es pot afirmar que les

formes curtes tenen més possibilitats de ser acceptades que les llargues. Això té una especial importància perquè quan es proposa traduir un anglicisme expressat per una paraula curta és preferible no recórrer a sintagmes travats llargs. Hem d'evitar que, per a certes solucions molt arrelades, es posi en circulació alternatives sintagmàtiques de poc ganxo; altrament, no s'aconseguirà fer fora el manlleu: si l'alternativa a CD-ROM havia de ser *disc compacte de memòria no-més de lectura*, no és estrany que la sigla anglesa original hagi quallat.

No volem dir amb això, però, que per força s'hagi de buscar sistemàticament una forma més curta; a vegades la millor solució és una fórmula més llarga, perquè respon més bé al geni de la llengua: *happening* només pot ser *espectacle al carrer*; el *lísing* comparteix territori amb l'*arrendament financer*, que té una certa vitalitat, i *lifting* ha deixat pas a *estirament de pell*, que ha anat guanyant terreny. De fet, el pas del temps sol jugar a favor de les propostes neològiques —això sí: si hi ha al darrere un bon mecanisme de difusió. És el cas de *majorista de viatges*, que ha arraconat *touropereador* en el sector professional en qüestió (però no en els mitjans de comunicació de masses), o *coixí de seguretat* per *airbag*, que hem documentat en converses orals espontànies. Aquests dos exemples palesen que les conclusions sobre la validesa d'una proposta no poden fer-se al cap de dos o tres anys d'haver-se formulat, sinó al cap de molt més temps.

En tot cas, s'ha de saber triar una forma possibilista i prou atractiva; creiem que cal ser una mica agosarats i, per això, els qui treballen en la fixació de la terminologia haurien de ser prou atrevits per sortir al pas dels manlleus amb propostes innovadores i fresques. És clar que això no és fàcil; pot ser fins i tot que una idea avançada acabi resultant una patinada (aneu a saber si la proposta de traducció de l'*estriptís* en francès, *effeuillage* 'esfullament', s'ha d'etiquetar d'idea genial o d'il·lusió). Però la capacitat expressiva de qualsevol llengua ofereix prou joc per trobar solucions ben bones en la majoria de casos.

És clar que, en contraposició a tot això, també és recomanable una certa dosi de prudència, ja que a vegades s'adapten manlleus que semblaven vigorosos i que amb el pas del temps s'han diluït. Ara bé, la dosi de prudència no ha de frenar la capacitat creativa. En tot cas, el que cal és un punt d'equilibri —sempre tan difícil de trobar—, i si

alguna decisió acaba sent desencertada per un excés d'atreviment (com el cas de *sandvix*: ben poca gent recorda el *sandwich*), no es crea cap mal irreparable, ja que sempre som a temps d'abandonar-la.⁵

L'actitud dels parlants

En la decisió sobre quina ha de ser la forma alternativa al manlleu s'ha de tindre en compte la possible resposta dels parlants que, al cap i a la fi, són els usuaris dels manlleus i de les noves propostes.

Per començar, no s'ha de perdre de vista les connotacions positives del manlleu, que hem comentat a la primera part d'aquest article (número 18 de LLENGUA I ÚS): modernor, reconeixement social, etc. Això està lligat amb un altre fet: que la forma anglesa adquireixi aurèola de «pròpia» i «específica» del llenguatge d'especialitat de manera que és considerat un terme tècnic i per això l'únic vàlid en comunicacions especialitzades. Els motius pels quals passa això són diversos: en primer lloc, la cultura anglosaxona és pionera en innovació tecnològica, i això ocasiona que un parlant no instruït en sociolingüística trobi normal que l'anglès sigui la llengua dels conceptes tècnics; i en segon lloc, un anglicisme tècnic pot no ser entès i això li confereix, a banda d'una estabilitat enorme, un grau de validesa excessiu. Si a això hi afegim els altres ingredients que hem anat veient (comoditat, deixadesa, esnobisme, internacionalitat, etc.), el resultat és la consagració del manlleu. Com a mostra de la reacció d'un parlant, oferim un cas real: la justificació d'ús de formes com *workstation* en un text escrit en espanyol. L'argument per no traduir-ho a *estación de trabajo* era que es tractava d'un «terme tècnic» i que per això estava en anglès. Al mateix text hi havia altres construccions, com *análisis térmico* o *control de sonido*; aquestes, però, no eren «tècniques».

Com que, per norma, el parlant no reflexiona sobre la validesa de tot allò que fa servir, ha de ser algú altre (un gramàtic, un codificador, un terminòleg, etc.) qui li digui si allò que diu és o no apropiat. Pot ser que el parlant no en faci cas i que continuï utilitzant una construcció considerada inapropiada pel lingüista. Els possibles motius pels quals es rebutgen propostes correctives poden ser diversos. D'entrada (com hem vist a la primera part d'aquest article), la primera paraula que sentim associada a un concepte ens sembla com a més vàlida. En segon terme, si passa un

temps i no es rebateja el concepte amb una altra forma, el mot nou es va afermant (s'usa més), arrela (apareix escrit) i treu brosta (crea derivats). Fins i tot s'adapta i es conforma al nou ecosistema (s'acaba escrivint sense grafies alienes al codi gràfic català). En definitiva, passa a estar plenament integrat al sistema lingüístic.

En darrer terme, és fàcil que algú es deixi convèncer d'abandonar un col·loquialisme o un vulgarisme lèxic a indicació del lingüista (precisament per la connotació social negativa): això és perquè el sentit comú del parlant confirma que els vulgarismes no condueixen a l'èxit social —tret dels grups juvenils amb voluntat expressa de marginalitat. Però l'ús del manlleu no condueix al rebuig social, al contrari: ajuda a mantindre's en la modernitat. Per tant, el rebuig aconsellat pel lingüista xoca frontalment amb la percepció que el parlant té de la realitat.⁶

Adaptació de manlleus

Possibilitat de traducció

En la majoria de casos es pot mirar de trobar una alternativa genuïna a un manlleu. Així, casos com *pay per view*, *self-service*, *lifting*, *best seller*, *hit*, *sex-appeal*, *single*, *boy scout*, *byte*, *copyright*, *ranking*, *cowboy* o *pret-à-porter* poden canviar-se automàticament per una fórmula catalana: *pagar per veure*, *autoservei*, *estirament de pell*, *èxit* (tant si és un llibre com si és una peça musical), *atractiu*, *senzill*, *escolta*, *octet*, *dret de còpia*, *classificació*, *vaquer* i *a punt per endur-se*. Aquesta pràctica tampoc és estranya i els mateixos usuaris de la terminologia (professors universitaris, investigadors, periodistes, etc.) han proposat sovint traduccions força encertades (*boirum* per *smog*, *biorestauroció* per *bioremediation*, *compacte* per *compact disc*, *salt enrere* per *flashback*, *autocontrol* (en ràdio) per *self*, etc.).

Sigui com vulgui, bona part dels manlleus poden traduir-se. Ara bé, n'hi ha que són de molt difícil traducció, per diversos motius. Un d'aquests motius pot ser l'estranyesa que pot arribar a causar l'alternativa catalana. Un parell de mots tan arrelats en el parlar de cada dia com són *escaquejar-se* 'evitar de fer una feina desapareixent' o *gasto* 'ús domèstic d'un producte elaborat' (*oli per al gasto*) tenen alternatives possibles (*gamber* i *empre*), però proposar-les al gruix de parlants podria ocasionar un cert rebuig. De tota manera, solucions com *bústia* per *busson* són de la mateixa natura que els

anterior, i bé han quallat. Per tant, podem dir que les alternatives s'accepten socialment més en funció d'aspectes psicolingüístics que d'altra mena.

Quan, pel motiu que sigui, no es pot implantar una alternativa, potser és més recomanable una adaptació de la forma estrangera. D'aquí que es parli de *manlleus adaptats* i de *manlleus no adaptats*. L'adaptació consisteix a fer efectiva la integració del manlleu al sistema lingüístic tot revestint-lo de la grafia més acostada al sistema propi (*esquetx* per *sketch*), encara que això vulgui dir desfigurar completament el mot original (*elapé*, lectura de la sigla anglesa *LP*, de *long play*).

Manlleus per via escrita i per via oral

Normalment, l'adaptació té dos camins: la fonètica i la gràfica. En paraules de Veny (1991: 35), «el canal de transmissió pot ser escrit o oral. Així *beisbol* i *mall*. *gató* 'coca d'ametlla' s'hauran incorporat per via oral (des de l'angl. *baseball* i el fr. *gateau* respectivament), mentre que *sidecar* i *iceberg* ho han fet per conducta escrita, com *delata* la fonètica d'aquests mots. Es donen fluctuacions, com *nylon/nàilon* o *pijama/paiama*». L'adaptació fonètica se sol donar en primer lloc, ja que el mot importat, pel fet que passa a formar part del sistema, ha d'encaixar amb el sistema fonològic propi. Quan un manlleu ha arrelat prou, hom pot decidir d'escriure'l segons les convencions gràfiques pròpies partint del que és la pronúncia real.

Convencions d'adaptació

L'adaptació de manlleus és una cosa que sol competir a la màxima autoritat normativa (en el nostre cas, la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans o el TERMCAT), per bé que altres institucions s'hi avancen. Així, mentre el diccionari de l'IEC entra *strepapease*, el diari *Avui* escriu *estriptís*. Els professionals de la llengua solen actuar com a puntes de llança en l'acceptació de manlleus i, generalment, les institucions normatives van darrere sancionant i donant com a bones les solucions proposades (deixem ara el debat sobre si no seria millor que aquest procés fos al revés: el fet és que la dinàmica és aquesta, i no només en català, sinó en gairebé totes les cultures).

Els codificadors poden establir uns criteris d'adaptació, com ara:

a) Grafiar a la catalana. Això vol dir que tenen lloc, entre altres, les conversions següents:

y	i
(iot per yacht, iol per yawl)	
ch [esp.]	tx
(cotxe per coche, gaspatxo per gazpacho)	
sh [angl.], ch [fr.]	(i)x
(esquaix per squash, xampany per champagne)	
k	c, q
(esquetx per sketch, màrqueting per marketing) ⁷	

b) Adoptar convencions gràfiques per als sons no catalans, com ara l'ús de la hac amb valor modificador en un dígraf (com a *sh*, *ch*, *nh*, *lh* en altres llengües):

aspiració	kh
(prova de la khi quadrada, khomeini, kharja)	
zeta castellana	th
(thetacisme 'fer sopetes, parlar papissot')	

c) Accentuar segons les normes pròpies (*màrqueting*, *làser*, *currículum*, etc.).

d) En cas que un mot comenci amb *s*-líquida, fer una epètesi (afegiment d'una *e*) al principi: *eslip*, *esquí*, *esprai*, *esprint*. Se n'exceptuen, però, les fórmules llatines del tipus *statu quo*.⁸

e) Simplificar dígrafs (*escàner* per *scanner*, *plòter* per *plotter*, *tràveling* per *travelling*, *espaguetis* per *spaghetti*, *púding* per *pudding*, etc.).⁹ La doble *oo* de l'anglès (pron. [u]) s'ha tractat de manera diferent, segons la seva posició al mot: *tabú* (de *taboo*) i *xampú* (de *shampoo*) però *boom* i *zoom*.

Tots aquests criteris s'afegeixen als que, per tradició, s'han aplicat a la llengua oral, com ara la caiguda d'una nasal alveolar final (*polvoró*, de *polvorón*; *aleví*, d'*alevin*, etc.). Hi ha solucions fonètiques de les llengües veïnes que s'han resolt més o menys de la mateixa forma, de manera que, amb el pas dels anys, el sistema s'ha consagrat. És el cas dels mots terminats amb *e* tònica provinents del francès: *canapè*, *cupè*, *tupè*, *cabriolé*, *rosé*, *clixé*, *glacé*, *melé*, *paté*, *puré*, etc., si bé hi trobem vacil·lació quant al timbre de la *e*.

Els criteris establerts per l'autoritat, però, no deixen de ser una ombra de la mateixa capacitat d'adaptació de la llengua, que ha anat fent via durant segles. Així, el *mildew* anglès va esdevenir el *mildiu* català (aguda); el *bow-window* i el *chalk* anglesos a la Menorca del segle XVIII van resultar *boínder* i *xoc*; quan el vi patia la *casse* francesa, els vinyaters penedesencs deien que el vi s'ha-

via *cassat*; la travessa de les vies de tren, anomenada *sleepers* 'dormidor' en anglès, en alguns parlars va passar a ser *felipa*; i les màquines tèxtils *self-acting*, *spinning-jenny* i *jacquard* es van convertir en la *selfactina* (a Alcoi, *solfatina*), la *jènuia* i el *teler de xacar* (SOLÀ 1999: 241).

Els diccionaris han especificat a vegades quina és la pronúncia d'un estrangerisme no adaptat, i ho han fet escrivint el que seria la pronúncia en català. D'aquesta manera, Fabra indica, al seu diccionari, que *yacht* es pronuncia com si s'escrivís *iot*; o al *Diccionari manual* s'indica que *flash* es pronuncia com si s'escrivís *flaix*. Aquest sistema ha servit com a pòrtic per a la futura adaptació d'aquests mots: avui dia escrivim *iot* i *flaix*. Un altre recurs és la transcripció fonètica, que trobem al *Gran diccionari de la llengua catalana* (vegeu *vogt*).¹⁰

L'adaptació gràfica d'un manlleu a vegades sobta perquè solem estar habituats visualment a una determinada escriptura, i la nova grafia pot sobtar. És el cas de *flaix* per *flash*, *esquaix* per *squash*, *esquetx* per *sketch* o l'espanyol *güisqui* per *whisky*. Un pic els parlants s'han acostumat a la nova grafia, però, no hi ha cap mania a usar-la; és, evidentment, una qüestió d'hàbit. Al cap i a la fi hi ha molts altres manlleus dels quals no recordem la grafia original: *futbol* (per *football*, escrit així a la premsa en català el primer terç del segle XX), *rosbif* (per *roastbeef*), *bistec* (per *beef steak*) o *còctel* (per *cocktail*). Això i el fet que l'ortografia és, al cap i a la fi, una convenció, ha de ser prou motiu per adaptar altres manlleus implantadíssims a la nostra cultura: *quit* (per *kit*), *pac* (per *pack*), *bric* (per *tetra brick*) i potser fins i tot *bait* (per *byte*).

Finalment, diguem que l'adaptació és completa o no en funció del grau d'arrelament del manlleu i de la necessitat de marcar-lo com a estrangerisme (d'aquí que escrivim *kàiser* amb *k* malgrat l'accent gràfic).

Adaptació morfològica

Encara que sigui un procediment menys habitual, també es pot adoptar com a solució la traducció d'un afix. És el cas de la proposta *-atg* per traduir, d'una manera més o menys sistemàtica, la terminació anglesa *-ing* (RIERA 1998: 218): *clonatge* (<cloning), *mapatge* (<mapping), *dopatge* (<doping), etc. És clar que la traducció no pot fer-se sempre, i per tant s'han de preveure altres alternatives, com ara *-ció(n)* (*planificació* per *planning*), *-ment* (*radioseguiment* per *radiotracking*, *arrendament financer* per

leasing, *estirament de pell* per *lifting* —encara que al diccionari de l'Enciclopèdia hi ha *estiratge*—, l'adaptació mateixa del mot (*zàping*) o algun altre recurs (*repic* per *clapping*). L'adaptació morfològica, però, comporta altres riscos, com ara la presumpció que dos llengües poden emmirallar-se i, per tant, allò que en una són derivats, a l'altra també ho han de ser. Com a mostra, l'espanyol *mercadillo*, que és el motiu d'aparició, en català, de *mercadet*, malgrat que la forma genina és *mercat* (*Avui hi ha mercat a la plaça*).¹¹

Pluralització¹²

Una qüestió a tindre en compte un pic s'adapta un manlleu és el plural, per al qual calen solucions morfològiques concretes, que dependran del grau d'arrelament d'un préstec a la llengua general. En la majoria de casos s'afegeix el morfema *-s* (*espinàquers*, *xips*, *càmpings*, *bumerangs*, etc.), amb aplicació de les regles fonològiques pertinents (*garatjos*, *pizzes*, etc.). Ara bé, el fet que el mot manllevat sigui morfofonològicament diferent del que preveu el sistema pot causar algun problema. Així, tant pot ser *bisturís* com *bisturins* (segons el diccionari de l'Institut, sense *n*; segons el de l'Enciclopèdia, amb *n* o sense).

Una especificitat és la *i* àtona de l'italià. Les paraules italianes *spaghetti* i *ravioli*, que són plurals (els respectius singulars són *spaghetto* i *raviolo*), esdevenen singulars en català. L'excepció és a l'Alguer: com que saben italià, hi reconeixen la marca de plural, i per això en alguerès són *espaguets* i *raviols*.¹³ En canvi, tenim *macarrons* i *canelons*; aquesta divergència s'explica, segurament, perquè aquests dos darrers plats van entrar en una època pretèrita, mentre que els primers ho han fet més recentment, i s'han aplicat criteris d'adaptació diferents en cada moment històric.

D'una altra banda, tenim els mots acabats en *-s*; es consideren invariables *campus*, *cros*, *gneis*, etc. (criteri que s'aplica també als que acaben amb *-z*: *hertz*, *kibbutz*, *lapiaz*). Altres casos són els plurals dels mots alemanys com *land* o *lied*, que poden ser tant amb *-er*, tal com és en la llengua original (*länder* i *lieder*), com amb *-s* (*lands* i *lieds*); mots russos com ara *sovkhoz*, que és *sovkhozy* en la llengua d'origen (mentre el diccionari de l'Enciclopèdia recomana *sovkhozos*); els mots anglesos acabats amb *-y*, com són *whisky*, *hippy* o *yuppy*, que se solen escriure amb *-ies* (*whiskies*, *hippies*, *yuppies*); altres plurals anglesos amb vocal

epentètica *e* (*box* > *boxes*, forma prou estesa en català oral, en comptes de *boxs*); els llatins que a vegades pluralitzen amb *-a* (*un corpus* > *uns corpora*, *el curriculum* > *els curricula*, *quantum* > *quanta*), i altres casos no menys negligibles (l'anglès *jazzmen*, plural de *jazzman*; però *bàrmans*). S'ha de dir, però, que la tendència general és a pluralitzar a la manera catalana (*lands*, *sovkhozos*, *whiskys*, *currículums*, *boxs*, etc.), ja que l'ús del plural original denota afectació.¹⁴

Difusió d'alternatives

Un darrer factor que no s'ha de perdre de vista són els mecanismes de difusió d'una proposta neològica. L'esforç del lingüista no serveix de res si la proposta apareix en un gran diccionari però després no circula. Per tant, els planificadors lingüístics han de preveure els canals pels quals s'han de vehicular els neologismes alternatius als manlleus (mitjans de comunicació, professionals de la llengua, escola, col·legis professionals, etc.).

En aquest sentit, els mitjans de comunicació tenen una responsabilitat afegida, ja que conformen el que és el model de llengua —conscientment o inconscientment— i, per tant, són les eines més eficaces per controlar la presència de manlleus en la llengua general, de la mateixa manera que poden ser els canals de difusió més eficaços de tota mena de manlleus. En aquest sentit, Josep M. Llompart (*Primeres jornades...* 1991: 79) esmenta que «sembla que [els mitjans de comunicació] a vegades tenguin por des públic. Sembla que diguin: «Posarem *barco* perquè dir *vaixell* no va bé». Bé, si posen *vaixell*, as cap de quinze dies tothom diu *vaixell*. [...] Si aquests mitjans de comunicació, per comptes de tenir por des públic, sabessin s'immens poder que tenen, podrien fer una labor esplèndida. [...] Són ells que tenen sa paella pes mànec».

Una acció que pretengui depurar un idioma, a més, ha de preveure un entorn social favorable. En el cas de la societat catalana, hi ha hagut èpoques en què la normalització era socialment ben vista, com ara el primer terç del segle xx —l'època en què Fabra va dur a terme la seva obra— o la recuperació de les llibertats democràtiques a l'Estat espanyol, entre el 1975 i el 1982. Precisament en aquests períodes ha sigut quan les accions de depuració han resultat més efectives, i quan s'han eliminat més castellanismes a favor d'altres propostes catalanes (com ara *bústia*, *atur* i *vaga*, reintroduïdes modernament). És evident que el context

social —que podem considerar, durant aquests dos períodes, com un ambient positiu, ja que la societat catalana s'encaminava cap a la reconstrucció nacional— és un factor decisiu.

Una altra qüestió és com hi contribueix la lexicografia. Si un diccionari general no es reedita de tant en tant corre el risc de no recollir les paraules noves que van apareixent; i això és extensiu als diccionaris bilingües. En aquest sentit, si es busca la forma catalana d'*overbooking*, un diccionari anglès-català una mica vell no resol el problema; i si es busca en un diccionari dels anys 90 com el de l'Institut d'Estudis Catalans no es podrà trobar (tot i que hi ha *sobrerreserva*; el que passa és que no hi ha manera d'accedir a la informació si no se sap que és *sobrerreserva* —i, si se sap, un ja no ho consulta). Algun diccionari ha resolt aquest tema entrant l'estrangerisme i rementent-lo a la forma catalana, com ha fet el *Diccionari valencià*. Una eina pensada expressament per a aquest tipus de cerca és la *Neoloteca* del TERMCAT, que pot consultar-se com un diccionari multilingüe en línia.

Al mateix temps, també cal desenvolupar accions de resposta prou ràpides; altrament, si anem a remolc dels fets, la fixació terminològica té un marge d'actuació molt limitat (p. e., el TERMCAT va decidir normalitzar el terme *web* precisament quan ja era impossible que ningú digués cap altra cosa, perquè feia molt temps que circulava). També sembla imprescindible que hi hagi observatoris de neologia (com el que hi ha, per exemple, a l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra) que donin compte dels manlleus que van apareixent. En aquest sentit, és imprescindible que els centres de terminologia disposin d'observatoris d'aquesta mena, com el que el TERMCAT ha activat conjuntament amb Televisió de Catalunya el juny del 2000. Amb aquest instrument es pot detectar un manlleu amb molta rapidesa, es pot fer una proposta alternativa gairebé immediata i s'evita que alguns manlleus fàcilment bandejables es quedin sense tractar (p. e., al setembre de 1999 (consulta a la *Neoloteca*) no hi havia decidida encara una proposta alternativa a un manlleu tan corrent en el periodisme com és *hat-trick*¹⁵ 'tres gols en un partit' —en podríem dir *triplet*—, quan tres anys abans ja circulava per la premsa del país). Amb un observatori de neologia com el de TVC-TERMCAT, sembla que qüestions com aquesta es resoldran.

A tall de conclusió

Hem d'assumir que el préstec és un procediment normal d'obtenció de paraules noves: un manlleu «és un fenomen normal i necessari que, en la seva justa mesura, enriqueix qualsevol llengua» (SERVITJE 1996: 30) i «no ha d'ésser considerat com un mal necessari, sinó més aviat com un procediment normal de formació de termes» (TERMCAT 1990: 3). Si ho expliquéssim en tèrmens ecològics, diríem que els manlleus formen part de la vida d'una llengua, i que s'hi ha de conviure.

Un altre debat és si una situació anormal trenca l'equilibri i fa que hi hagi més manlleus dels que esperàriem: el català «ha de flirtejar amb llengües de gran poder econòmic i polític. I [...] necessàriament ha d'incorporar un allau de manlleus per tal de participar dels progressos i noves condicions de la vida moderna. Però, alhora, no hem de renunciar a un lèxic d'ahir, ric, preciós i entranyable, testimoni eloqüent de la nostra identitat» (VENY 1991: 40-41). Per això, «en un context [...] de contacte constant amb altres llengües, convé rebutjar, sempre que sigui possible, aquells manlleus que no siguin estrictament necessaris —és a dir, que tinguin un equivalent viu en català o que siguin fàcilment traduïbles— i aquells altres que siguin difícils d'adaptar des del punt de vista de la fonètica, de la grafia o de la derivació» (SERVITJE 1996: 30).

A l'hora de tractar algun aspecte relacionat amb els manlleus cal fer una primera agrupació i distingirem, d'una banda, els manlleus de llenguatge tècnic dels de la llengua general i, de l'altra, els que es deuen a interferència, a l'esnobisme o a altres factors, com ara la innovació lèxica i l'ús de xenismes. Alhora, el posicionament del codificador a l'hora de jutjar la validesa d'un manlleu ha de ser per força prudent. Alguns manlleus innecessaris poden acabar desapareixent. D'altres, que són necessaris, sovint poden adaptar-se fàcilment. I d'altres acaben adaptant-se al sistema i s'hi integren, sense acabar de foragitar altres mots i establint una distinció semàntica força útil (com és el cas del gal·licisme *jardí*, contraposat a l'*hort*). En aquest darrer cas, l'enriquiment és desitjable i tot.

A més, els encarregats de fixar la terminologia, a l'hora de proposar solucions, han de tindre en compte molts més detalls dels que hem exposat aquí, perquè cada cas és un món diferent. No hi ha una situació idèntica en tots els manlleus, cadascun s'ha

d'adequar com pot al sistema lingüístic (n'hi ha que no hi troben cap competència i n'hi ha que han de fer fora —i acaben fent fora— solucions genuïnes) i, a més, els condicionants socials amb què entra el manlleu poden ser infinitament diversos.

En el cas català, a més, és altament recomanable que els tècnics lingüístics treballin, en la mesura que es pugui, coordinadament, sobretot pel que fa a la metodologia de fixació i a la divulgació de les propostes neològiques. Això és factible bàsicament per dos motius: primer, perquè la situació minoritzada del català aconsella de rendibilitzar esforços, i segon, perquè som un país petit i és relativament senzill que el col·lectiu de tècnics lingüístics treballi amb una certa coordinació (i més si es té en compte que certes institucions, com ara el TERMCAT, fan de referent en matèria de fixació neològica).

De la seva banda, els sociolingüistes —més que no pas els lingüistes— s'han de plantejar quines accions s'han de dur a terme en un món cada cop més interconnectat. No n'hi ha prou a tindre una bateria de solucions diverses per a cada un dels casos possibles de manlleu: les solucions han de ser d'àmbit més global, no pas pedaços posats a posteriori.

Les solucions que s'adoptin, en definitiva, han de tindre com a marc de referència uns postulats que vagin més enllà del tractament estrictament lingüístic. Segons Cabré (1994, II: 98-99), «cert és que determinats enfocaments del fenomen del manlleu revelen prejudicis importants que un lingüista necessàriament ha d'evitar; però també és cert que [les llengües] en cap cas mantenen un contacte equitatiu i respectuós sinó una relació de desigualtat i domini, sovint amb una inconsciència manifesta dels parlants. [...] Una llengua no es limita a ser un codi gramatical ben travat; sinó que, a més d'això, és un instrument de relació social i de vehiculació cultural i un símbol d'identificació de les comunitats». Així, doncs, el paper del tècnic lingüístic a l'hora de tractar manlleus ha de tindre una projecció social, entenent que se serveix una comunitat lingüística, humana i cultural.

Bibliografia

ABRIL ESPAÑOL, Joan (1997). *Diccionari pràctic de qüestions gramaticals*. Barcelona: Edicions 62.

ABRIL ESPAÑOL, Joan (1999). *Diccionari pràctic d'ortografia catalana*. Barcelona: Edicions 62.

BASTARDAS, Joan (1996). *Diàlegs sobre la meravellòs història dels nostres mots*. Barcelona: Edicions 62.

BIBILONI, Gabriel (1987). «L'estandardització de la llengua catalana. La tasca feta i la tasca a fer». *Papers de Sa Torre*, 33, pàg. 5-15.

BIBILONI, Gabriel (1998). *Fabra i la interferència lingüística* [material de curs].

BRUGUERA, Jordi (1984). «Algunes qüestions sobre la normativa del lèxic». *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 37-49.

BRUGUERA, Jordi (1985). *Història del lèxic català*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

CABRÉ I CASTELLVÍ, M. Teresa (1987). «Normatització terminològica». *Actes de les Segones Jornades d'estudi de la llengua normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 49-88.

CABRÉ I CASTELLVÍ, M. Teresa (1992). *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions*. Barcelona: Empúries.

CABRÉ I CASTELLVÍ, M. Teresa (1994). *A l'entorn de la paraula*. València: Universitat de València [2 volums].

DELISE, Jean (1998). «Les anglicismes insidieux». *L'Actualité Terminologique*, vol. 31, 3, pàg. 10-14.

FABRA, Pompeu (1955). *Converses filològiques* (ed. a cura de S. Pey). Barcelona: Barcino [2 volums].

FRANQUESA, Elisenda (1999). «Los préstamos y la contaminación lingüísticos». *Terminologie et Traduction*, 1, pàg. 28-31.

«L'elaboració del *Diccionari de la llengua catalana*. Criteris aprovats per la Secció Filològica». *Documents de la Secció Filològica III* (1996). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, pàg. 11-53.

LACREU, Josep (1996³). *Manual d'ús de l'estàndard oral*. València: Universitat de València / Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

LACREU, Josep (1999). «Vulgarismes, castellanismes i altres mots de mal cour en l'olla de la llengua» [en línia]. *Quid. Pensament i Cultura*, 2 [consulta: 20-10-99].

MARQUET, Lluís (1984). «La terminologia tèc-

nica i científica». *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'estudi de la llengua normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 51-56.

MESTRES, Josep M. [et al.] (2000) *Manual d'estil. La redacció i l'edició de textos*. 2a ed. Barcelona; Vic: Universitat de Barcelona; Universitat Pompeu Fabra; Associació de Mestres Rosa Sensat; Eumo.

OLIVA, Salvador (1999). «Pròleg» al *Diccionari de paranys de la traducció anglès-català (false friends)*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 5-6.

PALOMA, David; RICO, Albert (1998). *Diccionari de dubtes del català*. Barcelona: Edicions 62.

PAYRATÓ, Lluís (1985). *La interferència lingüística. Comentaris i exemples català-castellà*. Barcelona: Curial; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

PRATT, Chris (1980). *El anglicismo en el español peninsular contemporáneo*. Madrid: Gredos.

Primeres Jornades sobre Llengua i Creació Literària. Actes (1991). Barcelona: Direcció General de Política Lingüística.

PUJOL, Josep M.; SOLÀ, Joan (1995). *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*. Barcelona: Columna.

RIERA, Carles (1998). *Curs de lèxic científic*. Barcelona: Claret.

RULL, Xavier (1999). «-Eig, entre la genuïnitat i el calc». *Els Marges*, 63, pàg. 59-88.

SERVITJE, Albert (1996). *Llibre d'estil de la Universitat Pompeu Fabra*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

SOLÀ, Joan (1977). *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62.

SOLÀ, Joan (1987). *L'obra de Pompeu Fabra*. Barcelona: Teide.

SOLÀ, Joan (1996). «Els objectius dels professionals de la llengua». *El nord-occidental entre dues llengües? Actes de les Jornades d'estudi del català nord-occidental*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, pàg. 21-35.

SOLÀ, Joan (1999). *Parlem-ne. Converses lingüístiques*. Barcelona: Proa.

TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1997). *Criteris lingüístics sobre traducció i doblatge*. Barcelona: Edicions 62.

TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA (1990). *Manlleus i calcs lingüístics en els treballs de terminologia catalana*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA (1992). *Formació del plural dels manlleus*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA (1995). *Lèxic d'electrònica*. Barcelona: Departament d'Indústria i Energia de la Generalitat de Catalunya.

TERMCAT, CENTRE DE TERMINOLOGIA [en línia]. *Neoloteca*. Barcelona: TERMCAT. URL: <www.termcat.es>.

TUSON, Jesús (1998). *Històries naturals de la paraula*. Barcelona: Empúries.

VALLCORBA, Jaume (1993). «Barroeria i confusions en l'adaptació de mots tècnics». *Una llengua sense ordre ni concert*. Barcelona: Oikos-Tau, pàg. 109-114.

VENY, Joan (1991). «Mots d'ahir i mots d'avui». *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona: Empúries, pàg. 13-41.

VILA, Xavier (1998). «La dinàmica del contacte lingüístic en relació amb la llengua catalana». *Ecosistema comunicatiu. Llengua i variació*, ed. a cura de Miquel À. Pradilla. Benicarló: Alambor, pàg. 133-160.

Notes

1. A vegades a aquest darrer fenomen se n'hi afegeix un altre, l'especialització semàntica: *ikastola* en basc és 'escola', però en català vol dir 'escola amb línia d'educació basca'; *ikurriña* (basc 'bandera'; català 'bandera basca'), *cantaor* (espanyol 'cantant'; català 'cantant de flamenco'), etc.
2. A més, cada llengua estableix els seus propis criteris d'adaptació. Els esports anglosaxons compostos amb -ball (football, basketball, handball, volleyball, baseball) s'han adaptat en català (futbol, basquetbol, handbol, beisbol), mentre que s'han traduït en espanyol (*balompié* [fórmula que ha perdut terreny a favor de *fútbol*, però que va tindre un cert èxit], *baloncesto*, *balonmano*, *balonvolea*; l'excepció és *béisbol*).
3. Aquesta classificació és vàlida per als anglicismes, però no es pot aplicar a manlleus d'altres llengües: això demostra que la dinàmica del català amb cada una de les llengües és diferent —i, per tant, diferent ha de ser l'actitud del tècnic lingüístic.
4. S'ha generat, també, el terme *crusantet*. Aquest

- mot (comparable a *formatget*) designa un pastís en forma de crasant escapçat, molt més petit, cobert de sucre polvoritzat i farcit de crema de cacau.
5. Un parell d'exemples il·lustratius. El primer, el terme *homepage* d'un web, que s'ha traduït per *pàgina d'acollida* (fórmula paral·lela al francès), *pàgina inicial* i fins i tot *portal* (que és confusible amb un altre concepte), però hi ha gent que preferiria solucions més sintètiques, del tipus *acull*. Un altre és *CD-ROM*, per al qual l'Acadèmia Espanyola de la Lengua recull *cederrón*, paral·lel al francès *céderrom*. En tots dos casos hi ha l'adaptació de la sigla anglesa als patrons fonètics i gràfics de cada llengua. En conseqüència, es podria adoptar, per al català, la grafia *cederrom* —que ja proposa algun diccionari (ABRIL ESPAÑOL 1999), i que trobem en algun mitjà de comunicació escrit (*Punt de Venda*, del diari *El Punt*)—, que, a més de ser coherent amb la tradició (cf. *elapé*), permetria pluralitzar-lo (*dos CD-ROM* vs. *dos cederroms*) i tractar-lo com una paraula (cf. *vip*, *pime*, *ovni*).
 6. Hi ha comportaments que poden semblar fins i tot contradictoris. L'orgull patri fa que els francesos vegin molt malament l'ús arreladíssim d'anglicismes com ara *week-end*, però aquest orgull no és prou per bandejar-los, malgrat les propostes que es puguin fer des de diccionaris i acadèmies (el diccionari Hachette recull *fin de semaine*).
 7. No sempre es poden aplicar els criteris sistemàticament: la grafia *w* presenta molts problemes, perquè pot pronunciar-se [b] i, per tant, grafia-se simple (*vàter*), o [g(u)] i, per tant, grafia-se doble (*whisky*, *web*). A vegades s'han de fer autèntics equilibris: l'anglès *pixel*, acrònim de *picture element*, alguns l'escriuen *píxel*, perquè la grafia amb *x* pot confondre (dins del diccionari va entre *pixaví* i *pixera*). Un altre cas de vacil·lació poc explicable és el dígraf francès *eu*, escrit *e* en alguns casos, tot reflectint la pronúncia (*xofer*, *roder*) però amb la grafia original en d'altres (*amateur*) (VENY 1991: 38). A cops tenen lloc autèntics divorcis entre la llengua parlada i l'escripta: diem *crasant* i *fondí* i ho escrivim a la francesa, *croissant* i *fondue*. Aquesta reticència a deixar d'escriure-ho segons la forma original (el Consell Supervisor del TERMCAT va aprovar la grafia *fondí*, però a causa del poc èxit es va fer enrere) s'explica per la vanagloriació del codi escrit, per un purisme mal entès, pel fet que el camp gastronòmic no és propens a traduccions i per interessos comercials (hom prefereix vendre *croissants* i *fondues*, no pas *crasants* i *fondís*).
 8. Per bé que els noms propis es mantenen sense epètesi (*Stalin*, *el monestir de Studios*), els derivats catalans sí que en tenen (*estalinista*, *estadita*) (PALOMA&RICO 1998: 167).
 9. Tot i que amb el tractament de la doble ena hi ha hagut vacil·lació. Amb l'adaptació de *ten(n)is* hem fet passos endavant i endarrere constantment (ara posant-hi dos enes, ara posant-n'hi només una) i *escàner* va aparèixer, a la primera impressió del diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, amb dos enes.
 10. El TERMCAT recomana que els estrangerismes que figuren en un recull terminogràfic incorporin la transcripció fonètica en AFI, però si una obra s'adreça al públic en general (com el diccionari Fabra o el diccionari manual) la solució és escriure-ho a la catalana. El *Diccionari del vi* d'Enciclopèdia Catalana especifica, per als estrangerismes no adaptats, que «es pronuncia com si s'escriués *tal*» (vegeu *chartreuse* o *chianti*).
 11. Per aprofundir en detalls sobre criteris d'admissió de manlleus, consulteu MESTRES [et al.] (2000: 487-489) i PUJOL&SOLÀ (1995: 178-183).
 12. Per a més dades sobre aquest tema, consulteu TERMCAT (1992), que es troba també en línia (www.termcat.es).
 13. El diccionari de l'Enciclopèdia, de la seva banda, considera que *ravioli* pot ser invariable quant a plural (els *ravioli*). En espanyol pot ser *ravioles* o *raviolis*.
 14. S'ha de matisar que cada llengua té una tradició pròpia; així, de la mateixa manera que el català tendeix a pluralitzar a la catalana, en anglès es manté el plural original.
 15. Sí, però, que hi ha alternatives fixades per a *hattrick* en esports d'hivern.

Fe d'errates

A la primera part d'aquest article (núm. 18, pàg. 23, primera columna, primer paràgraf) s'hi deia que el poeta *McLuhan* havia encunyat el terme *global village*. La informació correcta és que l'autor d'aquest terme és l'enginyer canadenc *Marshall McLuhan*. Igualment, en aquest mateix paràgraf, unes línies més amunt, el mot *illustren* ha de ser *il·lustren*.